

HEKAYƏTİ-MOLLA İBRAHİMXƏLİL KİMYAGƏR

*Təmsili-qisseyi-vaqiə ki, keyfiyyəti dörd məclisdə
bəyan olub itmamə yetir*

ƏFRADİ-ƏHLİ-MƏCALİS

Molla İbrahimxəlil – kimyagər, kəldəkli.¹

Molla Həmid – onun şagirdi, samuxlu.²

Dərviş Abbas – onun nökrəi, iranlı.

Hacı Kərim – zərgər, nuxulu.

Ağa Zaman – həkim, nuxulu.

Molla Salman – mərhum Molla Cəlil alimin oğlu, nuxulu,
mərtub və qəviheykəl.

Məşədi Cabbar – tacir, nuxulu.

Səfər bəy – mülkədar, nuxulu.

Şeyx Salah – xaçmazlı.

Hacı Nuru – şair, nuxulu.

ƏVVƏLİMCİ MƏCLİS

Nuxu şəhərində Hacı Kərim zərgərin evində vaqə olur min iki yüz qırx səkkizinci ildə,³ baharın orta ayında. Hacı Kərim zərgər, xaçmazlı⁴ Şeyx Salahın Nuxuya varid olduğu səbəbindən öz evinə dəvət edibdir: aşnaları Ağa Zaman həkimi və Molla Salmanı və Məşədi Cabbar taciri və Səfər bəy mülkədarı və həm Şeyx Salah xaçmazlını. Amma Hacı Nuru şair ittifaqən çağırılmamış gəlir. Tamam əhli-məclis öz adəti libaslarında əyləşiblər. Şeyx Salahdan başqa ki, müəmməmdir, əlində uzun təsbəh çevirir. Ev sahibi Hacı Kərim zərgər əhli-məclisə mütəvəccəh olub mətləb başlayır.

Hacı Kərim zərgər. Həzərat, bilirsiniz ki, mən sizi nə işdən ötrü çağırmışam?

Məşədi Cabbar tacir. Biz bir zad bilmirik.

Hacı Kərim. Sizə qəribə xəbər var. Kəldəkli Molla İbrahimxəlil, deyirlər ki, Tiflisə gedib, rüsxət alıb, gəlib Xaçmazın dağlarında çadır qurub, kimya qayırır. Məsələn, bir zad dürüst edibdir ki, adına iksir deyirlər. Bir misqal ondan bir batman misə vurur, xalis gümüş olur.

Ağa Zaman həkim. Mən dəxi eşitmişəm.

Hacı Kərim zərgər. Şeyx Salah öz gözü ilə görübdür ki, Əylis erməniləri iyirmi beş min manat sikkəli pul gətirib, Molla İbrahimxəlildən əlli put xalis gümüş alıb aparıblar; belədimi şeyxəna?!

Şeyx Salah. Bəli, oxuduğum haqqı,⁵ mən gözümlə gördüm ki, Molla İbrahimxəlilə hər kəs sikkəli pul gətirdisə, iki çəkisi bərabəri sikkəsiz xalis gümüş aldı apardı.

Səfər bəy mülkədar. Biz də gedək, alağ!

Molla Salman. Əgərçi nəqd pulumuz yoxdur, amma mən pullu Hacı Rəhim ilə dostam, əgər bir ilə on-on iki fayda və möhkəm girov verməyə razı olursunuz, mən ondan sizə və özümə nə qədər pul istəsəniz ala bilərəm.

Məşədi Cabbar tacir. Molla, mənim özümün pulum var, amma tamam nisyədir. Tezliklə ələ gətirmək çox çətindir. Əgər mümkün olur isə, mənim üçün Hacı Rəhimdən min manat al, iki dükanım var, yanında girov olsun.

Hacı Kərim zərgər. Min manat da mənim üçün al, evimi girov verdim.

Ağa Zaman həkim. Min manat da mənim üçün al, övrətimin bağını girov verdim.

Səfər bəy mülkədar. Min manat da mənim üçün al, kəndim girov olsun.

Hacı Nuru şair (*bimövqe cibindən bir kağız çıxarmış*). Həzərat, bir yaxşı əhvalat, yəni avar ləzgisi altmış il bundan əqdəm Xanbütayın sərkərdəliyilə Nuxunu gəlib çapdığını nəzm etmişəm. Hələ bir qulaq asın, onu oxuyum, görün bu keyfiyyəti necə bəlağət və fəsahtlə bəyan etmişəm.

Ağa Zaman həkim. Eh, Hacı Nuru, bu məclis nə şeir məclisidir! Ağzımızda söz danışırıq, məsləhət edirik, bu da gəldi ki, mən altmış il bundan əvvəl olan keyfiyyəti nəzm etmişəm. Ləzgi belə gəldi, belə getdi, bizə nə və bunun bizə faydası var?

Hacı Nuru şair (*incimiş*). Necə nə faydası var? Görərsiniz ki, o vaxt ləzgilər nə işlər sizin babalarımızın başına gətiriblər, nə birəhmlik onların haqqında ediblər. Məgər keçmiş güzərişatı bilmək bifaydadır?

Hacı Kərim zərgər (*xoşluqla*). Hacı Nuru, hələ şeir oxumaq vaxtı deyil. Bir özgə farağat vaxtda oxuyarsan. İndi de görək, Molla İbrahimxəlildən gümüş almağa getməyi sən dəxi məsləhət bilirsənmi? Yəqin ki, sənin dəxi əqlin qəbul edən işdir.

Hacı Nuru şair (*mükəddərliklə*). Xeyr!

Molla Salman. Nə səbəb ilə?

Hacı Nuru şair. O səbəbə ki, hər kəsin öz sənəti özünə iksir-dir və xoş güzəranlığına baisdir; dəxi nə lazımdır ki, adam kimyagər-lərin dalısınca düşsün. Molla İbrahimxəlili mən görməmişəm, amma fərasət ilə bilirəm ki, haramzadalıq pəstahası açıbdır. Hərçənd bir neçə vaxt bundan irəli, belə deyirlər, o, Tiflisə getmişdi, amma ona kimya qayıрмаğa kim izin verdi və kim gördü? İksirin aləmdə vücudu yoxdur. Əgərçi Xaçmazdan gələn bu Şeyx Salah sizi bir mərtəbədə inandırıb və əqlinizi çaşdırıb ki, mənim sözümə hərgiz etimad etmə-yəcəksiniz.

Hacı Kərim zərgər. İksirin aləmdə vücudu olmağına dəlil çoxdur, ehtiyacı təqrirə yoxdur. Hələ sən bunu isbat elə ki, hər kişinin öz sənəti necə özünə iksirdir? Mən ki, zərgərəm, yövmiyyə xərcim-dən ötrü acizəm.

Hacı Nuru şair. Ondan ötrü ki, xalqın arasında etibardan düşüb-sən. Heç kəs sənə iş tutdurmur. Əvəildə yanına əsbab qayıрмаq üçün hər nə qədər qızıl və gümüş gətirdilər, nisfindən artıq oğurladın, mis və bürünc qatıb sahiblərinə rədd etdin, axırda fisqin bürüz etdi. Dəxi yanına bir adam iş gətirmir. Əgər doğru rəftar eləsəydin, əlbəttə, indi dövlətli kimsənələrin biri idin.

Ağa Zaman həkim. Xub, mən niyə biövzaəm?

Hacı Nuru şair. Ondan ötrü ki, öz sənətini tərک edib bilmədi-yin işə ayaq qoydun; həkimlik sənin sənətin deyil idi. Sənin atan usta Rəhman dəllək, ülgüc-bülöv ilə məqul dövlət qazandı, sən puç etdin. Mərhum zəhmət çəkib sənə pakizə dəlləklik öyrətmişdi, sən ona razı olmayıb, Tiflis dəlləkləri kimi, istədin ki, həkimlikdə dəxi şöhrət edəsən. Odur, bir qəbiristanlıq adam qırdın, xalq işindən başa düşdü, tərکini qıldı. İndi nə dəlləksən, nə həkim... Neçə kərə mən sənə dedim ki, rus həkiminin yanına gedib barı qızdırma davasını ondan öyrən; qarpız suyu ilə qızdırmaya müalicə etməkdən əl çək, sözümə qulaq asmadın...

Ağa Zaman (*etiraz ilə*). Mən dedilər ki, rus həkimi qızdırmaya xleb-sol ilə müalicə edir. Rus dili bilənlərdən soruşdum: sol nədir? Dedilər duz. Mümkünmüdür qızdırmaya müalicə etmək duz ilə?

Molla Salman (*Ağa Zamanın ağzını yumub*). Kəs səsini, allahı sevirsən. Həmaqətini az bildir, o duz başqa duzdur. (*Sonra üzün Hacı*

Nuruya tutub). Hacı Nuru, sənin qiyasına görə mən gerek Qarun⁶ olaydım; bəs niyə bir həsir və lüləyindən qeyri bir zada malik deyiləm?!

Hacı Nuru şair. Onun da səbəi var. Ondan ötrü ki, sən çox yaxşı qatırçılığa layiqsən; amma beyninə düşübdür ki, mən də gerek molla olam, ondan ötrü ki, atam molla idi. Atan oxumuşdu, kamalı var idi, molla idi. Sən ki öz adını dürüst yazmağa qadir deyilsən; nə üçün molla olursan? Kamal ata kürkü deyil ki, irslə övlada yetişə. O səbəbdən xalq arasında miqdarın yoxdur; dövlətin haradan olsun? Əgər qatırçılıq etsəydin, bu qavara və zor ilə ildə əlli manata pul deməzdin.

Səfər bəy mülkədar. Mənim niyə dövlətim yoxdur?

Hacı Nuru şair. Sən mülkədarsan, sənə lazım idi ki, əkdirəydin, biçdirəydin və dövlət qazanaydın; amma sən əbəs yerə özünü saldın qalmaqala, durdun onun ilə, bunun ilə döyüşməyə, xalqın dalınsınca yaman sözlər danışmağa. Ümənayi-dövləti təqsirlidən, təqsirsizdən şikayət etməklə təngə gətirdin. Axırda nadinc adam qələminə getdin. Üç il divana düşdün, üç il sürgünə sürüldün, gözəl ömrün keçdi. İndi istəyirsən ki, bir yalançı kimyəgərin dövlətindən birdən pullanasan, necə ki, Məşədi Cabbar təməinin çoxluğundan puluna yekə-yek fayda kəşib, tamam cüsvi tənaxımı birdən xalqa dağıtdı ki, birdən pullansın. İndi yalnız tənaxına da razıdır, əgər ələ gələ...

Hacı Kərim zərgər. Cənab şair, bərfərə ki, bizim hər birimizdə bir təqsir var ki, sənətindən bəhrəyəb olmur, bəs sən niyə öz sənətindən xoşgüzəran deyilsən? Qış tapsan, yaz tapmazsan; yaz tapsan, qış tapmazsan; sənin sözlünlə, sənin hünərin, yəni şeir demək bəs gerek bir böyük iksir olaydı?!

Hacı Nuru şair. Bəli, mənim hünərim filhəqiqə iksirdir. Amma necə ki, siz deyirsiniz, iksirə laməhalə başqa filizzat lazımdır ki, onun təsirini qəbul edə; habelə mənim hünərim üçün dəxiərbabizövq və kamal və mərifət lazımdır ki, dediyim əşarın qədrini bilələr. Zəmani ki, mənim bəxtimdən həmsəhərlilər də ki, sizsiniz, nə kamal var, nə ağıl var, nə beyin var; bu surətdə mənim hünərimdən nə fayda hasil olacaq, mənim şerim nəyə məsrəfdir?

Hacı Kərim zərgər. Bu nə qələt edir, nə yava danışır? Səni kim bu məclisə çağırdı? Nəsihət verən vəqə oldu! Görəsən, haradan bu belə filosof olubdur? Çıx get, sənin nəsihətin bizə lazım deyil!

Tamam əhli-məclis (bir yerdən). Çıx get, sənin nəsihətin bizə lazım deyil!

Hacı Nuru şair (*tələsik şeir kağızını götürüb qoynuna dürtüb*). Gedirəm, doğru söz acı olar (*gedir*).

Hacı Kərim zərgər (*əhli-məclisə*). Həzərat, sözümüz sözdür. Gərəkdir ki, gələn həftənin başında pullar hazır ola, yola düşək Molla İbrahimxəlilin hüzuruna, Xaçmaz dağlarına.

Tamam əhli-məclis (*bir yerdən*). Bəli sözümüz sözdür.

Pərdə salınır

İKİMCİ MƏCLİS

İkinci məclis Xaçmaz dağında vaqə olur. Dağın damənəsində bir müsəttəh və müəttər və rəngarəng gül, giyah ilə müzəyyən çəməndə iki çadır qurulubdur. Əlli qədəm bir-birindən aralı çadırların aşağı tərəfində ağacdən bir çardağ tikilib, içində böyük bir misgər küresi və bu kürəyə münasib bir körük nəsb olub. Kürənin çevrəsində ənbar ilə əzilmiş mis paraları tökülüb, guya tezliklə ərinib gümüş olasıdır. Çadırın birisinin yavığında genə ağacdən çardağ qurulubdur.

Çəmənün üst tərəfi getdikcə uca, qarlı dağlara müttəsil olur və qabağında bir dərə var, içindən bir balaca çay axır. Dərənin hər iki tərəfində bitmiş yüzillik palıd və fisdıq ağaclarının budaqları ahəstə əsən nəsimdən hərəkətdədir. Ənva və əqsam quşlar ağacların bir budağından o biri budağına qalxıb, qonub mövzun nəğəmat ilə dərəyə qülgülə salırlar. Çəmənün müqabilindən bir budaq suyu qayadan ahəstə və həzin səs ilə axıb dərəyə tökülür və axdıqca qətəratı ətrafa səpələnir. Çəmənün gündoğan tərəfi göz işləməyən səhradır. Dərəyə getdikcə çadırların birində sakindir Molla İbrahimxəlil kimyəgər, birində Molla Həmid, onun şagirdi. Balaca çardaqda olur dərviş Abbas, onun xidmətkarı, öz alət və əsbabi ilə.

Sübhədən iki saat keçmişdi. Günün şüası dərədən təcridlə mütəsaid olan dumanın üstündə bərq vururdu. Bu halda Molla İbrahimxəlil kimyəgər öz çadırından çıxıb, şagirdi Molla Həmidin çadırı tərəfinə üz qoyub Molla Həmidə çağırır. Molla Həmid çadırdan çıxıb qabağına gəlir, ədəbli durur. Molla İbrahimxəlil başlayır ona deməyə.

Molla İbrahimxəlil. Molla Həmid, Nuxudan yola düşən adamlar Şeyx Salahın yazmağına görə, gərək bu gün ilkinci çağı buraya yetişsinlər.

Molla Həmid. Bəli, ağa, dəxi tez.

Molla İbrahimxəlil. Molla Həmid, onlar gələndə hörmət elə, çadırda əyləşdir, əhvalat xəbər al, soruş ki, nə mətləbə gəlirlər. Əgər desələr ki, pul gətirmişik, gümüş alacayıq, de ki, ustadım keçmiş kürələrin gümüşünü tamam Əylis ermənilərinə veribdir və bu əldəki

kürənin gümüşü dəxi onlara satılıbdır və ikinci kürənin iksirinin tək-mil və tamam olmağına bir ay qalıbdır. Nahaq yerə siz cəfa çəkib gəlibsiniz... Ustadım sizdən nə pul qəbul edəcəkdir və nə gümüş verə biləcəkdir. Əgər məni görmək istəsələr, de ki, ustadım üç günün eti-kafına əyləşib, ibadətdədir. Bu üç gündə adamla görüşmək və danışmaq ona mümkün deyil.

Molla Həmid. Niyə, ağa, belə buyurursan? Bəlkə elə dedim, pulları götürdülər, geri qayıtdılar.

Molla İbrahimxəlil. Qəribə əhməğsən, sən nuxuluları mənə tanıdırsan? Oları öldürməsən, məni görməmiş və pulları mənə verməmiş buradan getməzlər. Sənə hər necə deyirəm, elə eylə. (*Gedir öz çadırına*)

Molla Həmid (*dalınca*). Baş üstə, ağa.

Bundan sonra, axşama iki saat qalmış nuxulular yetişir. Molla Həmid çadırdan onların qabağına çıxır.

Nuxulular (*Molla Həmidə*). Salam-əleyküm!

Molla Həmid (*onlara*) Əleyküm-səlam! Xoş gəlibsiniz, səfa gətiribsiniz. Buyurun çadıra, əyləşin, rahat olun!

Nuxulular (*Molla Həmidə*). Çox müştəqvar idik sizi görməyə. Əhvalınız yaxşıdır mı? Damağınız çağdırmı?

Molla Həmid. Allaha şükür, belə səfalı yerdə, yaylada damağ çağ olmaz mı? Xüsusən Molla İbrahimxəlil kimi büzürgüvarın xidmətində!..

Nuxulular. Bəli, belə səfalı yerlər çox tapılar, amma Molla İbrahimxəlil kimi büzürgüvar ələ düşməz. Aya, biz bu gün o cənabın ziyarətinə müşərrəf ola bilərik mi?

Molla Həmid. Mövlana üç günün etikafına oturub, ibadətlə məşğuldur. Bu üç gündə bəni-adəm ilə mülaqat və mükəlimə etmək və bir tərəfə çıxmaq ona mümkün deyil. Üç gündən sonra onu görmək olar. Hələ buyurun görək zəhmət çəkməyinizdən qərəz məhz o cənabın ziyarətidir, ya başqa bir məramınız dəxi var?

Nuxulular. Əvvələn, o cənabın ziyarəti ümdə mətləbdir. Saniyən, hər birimiz bir töhfəyi-həqir xidmətinə gətirmişik, əgər qəbul edib öz şəfqətini bizə şamil edə.

Molla Həmid. Bəli, anladım Yəqin ki, pul gətirmişsiniz, gümüş almaq istəyirsiniz. Həqiqəti – mətləb budur ki, mövlana Molla İbra-

hımxəlil sizdən pul almayacaqdır; ondan ötrü ki, keçən kürənin və əldəki kürənin gümüşünü tamam sikkəli pulun iki çəkisi bərabəri sövda edib veribdir və ikinci kürənin də iksirinin tamam və təknil olmağına bir ay qalıbdır. Bu surətdə mümkün deyil ki, mövlana sizin pullarınızı qəbul etsin və sizə gümüş verə bilsin. Ələlxüsus, gümüş xahiş edənlər bir mərtəbədə çoxdur ki, hər kürənin gümüşünü bir ay, iki ay pişəki sövda edib alırlar.

Nuxulular. Bizim ixlasmızın nisbəti mövlana Molla İbrahim-xəlilə görə sair kimsənlərin ixlasına bənzəməz. Əgər biz özünü görə bilsəydik, çox yaxşı olardı.

Molla Həmid. Bu surətdə üç gün gərək səbr edəsiniz, taki mövlana müddəti-etikafını itməmə yetirə. Üç gün mənim əziz qonağımsınız.

Nuxulular. Çox yaxşı, çox gözəl.

Bu halda dərviş Abbas, sinni otuz, saçları çiyinə tökülmüş, kəndümgün, qırmasaqqal, dolu bıqlı, uca qamətli, başında tac, çiyində pələng dərisi, əlində şahnefir, qoltuğunda bir qırmızı böyük xoruz öz mənzilindən çıxıb heybətli səs ilə “ya hu, ya həqq” deyib, çadırların yuxarı səmtinə üz qoyub, bir münasib yerdə mix çalib, üç kərə şahnefiri bozlu yub, dağa-daşa səs salıb, xoruzu mixə bağlayıb, Şeyx Sədinin⁷ əşarından bu üç fərdi xoş avaz ilə oxuyur.

NƏZM

Ruzi – bəharəst xiz, ta bə – təməşə rəvim,
Təkyə bər əyyam nist, ta digər ayəd bəhar.
Xiz qənimət şümər cünbüşü – rəbi,
Naleyı – mövzuni – mürğ, buyı – xoşi – lələzar,
Bərki-dirəxtani-səbz dər nəzəri-huşmənd,
Hər vərəqi dəftərist mərifəti kirdgar.⁸

Genə üç kərə şahnefiri bozlu yub, xoruzdan on qədəm iraq otların üstündə pusti – pələngi salıb, genə qaim və heybətli səs ilə “ya hu, ya həqq” çağırır, pusti – pələngin üstündə iki dizin qucaqlayıb oturur. Nuxulular dərvişin və şahnefirin səsindən əvvəl halda sərəsimə çadırdan dışqarı sıçrayıb, bu növ haləti – qərribənin müşahidəsindən mədhuşvar keyfiyyətin axırınadək nigaran olub, dağdan-daşdan avazın əksi kəsilib sakit olandan sonra, nəhayət, təəccüb ilə Molla Həmidə mütəvəccəh olub məqami – suala gəlirlər.

Nuxulular (*Molla Həmidə*). Molla Həmid, bu dərviş nədir, bu xoruz nədir?

Molla Həmid (*qəhqəhə ilə*). Xa-xa-xa-xa-xa-xa! Bəli, bu sualı etməyə haqq tərəfinizədir. Çünki siz biçarələr əsrardan qafil və ülmumi – hikmət və kimyadan bixəbər adamlarsınız. Aman ələf ki, iksirin güzi-əzəmidir və vücudu bu dağlarda olur və mövlana Molla İbrahimxəlildən başqa bir kimsənə onu tanımağa qadir deyil, həkəmayi – yunanın təhqiqinə görə xoruz sövti ilə nümuvv edər; dərviş Abbasın öhdəsinə müqərrərdir ki, hər axşam bu xoruzu gətirib, haman gördüyünüz rüsümü cari edib bir təzə yerdə bağlasın. Gecə-sabahadək yatmasın, xoruzu çaqqal və tülküdən mühafizə etsin; tainki gecə xoruz banlasın və onun səsi ilə ələfi-iksir nümüvv etsin və xoruzun xidməti bə-qeyr əz tayifeyi dərviş sair əsnafi-xəlqə caiz deyil; necə ki, kitabı – Əcaibül – Qəraibdə sərahətən qeyd olunubdur.

Nuxulular (*təəccüb üzü ilə*). Allahü əkbər... Sübhanallah...

Pərdə salınır

ÜÇÜMCÜ MƏCLİS

Üçüncü məclis genə haman yerdə Molla İbrahimxəlilin çadırında vəqə olur. Molla İbrahimxəlil, sabah vaxtı səccadə üstündə, başında əmmamə, əlində uzun təsbeh, dizi üstə oturub övrad⁹ oxumağa məşğuldur. Molla Həmid, onun şagirdi, əl bağlayıb qabağında durubdur.

Molla Həmid. Ağə, buyurursunuzmu, qonaqları hüzurunuza çağırım?

Molla İbrahimxəlil. Yaxşı, get çağır.

Molla Həmid baş vurub çadırdan çıxır. Nuxulular ilə bərabər qayıdıb Molla İbrahimxəlilin hüzuruna daxil olur.

Nuxulular (*bir yerdən Molla İbrahimxəlilə*). Səlaməleyküm!

Molla İbrahimxəlil təbəssüm ilə halətinə əsla təğyir verməmiş, ahəstə gah o tərəfə gah bu tərəfə yırğanmaqda təsbehin dənələrin çevirə-çevirə səlamı rədd edir.

Molla İbrahimxəlil. Əleyküm-səlam, xoş gəlibsiniz, səfa gətiribsiniz. Zəhmət çəkibsiniz (*Nuxululara yer göstərir oturmağa*).

Nuxululardan birisi (*oturandan sonra*). Sizin kimi büzür-güvarın ziyarəti üçün çəkdiyimiz zəhmət bizlərə eyni rahət və səadət göründü.

Molla İbrahimxəlil (*kəməli-istiğna və təbəssümlə*). Mənim şagirdim Molla Həmid, sizin hüsni-övsafınızı mənə təqir edibdir. Mən də sizi görməyə çox şaiq idim. Nəhayət, bir əmr barəsində, vallah, bil-mirəm necə deyim, zahirən sizdən şərməndə olacağam; çünki Molla Həmidin təqirindən məlum oldu ki, siz guya bir miqdar pul gətirib gümüş xahiş edirsiniz.

Nuxulular (*təməllüq ilə*). Bəli, ağa, əgər şəfqətiniz şamil olsa.

Molla İbrahimxəlil (*xoşnudluqla*). Vallah, sizin kimi əziz qonaqlardan şərməndə oluram. Gümüş müştərisi o qədərdir ki, hər kürənin gümüşünü bir ay, iki ay pişəki alıb pulun verirlər. Keçmiş və əldəki kürələrin gümüşünü alıblar. Bu ayın başında tamam olası iksirin və kürənin gümüşünü də Vartaşen yəhudiləri yalvarıb alıblar. Bu yavuş zamanda getdilər pul gətirməyə. Bu xüsusda mən hətta hələ Molla Həmidə də deməmişəm, çünki onun yəhudilərdən zəhləsi gedir. Amma mənim olara rəhmim gəldi. Çünki onlar bu yavuş kənddə olduqları cəhətdən mənə çox qulluq edirlər.

Molla Həmid (*miyəni-kələmdə*). Ağa, bunlar...

Molla İbrahimxəlil. Hələ yavaş! Müxtəşəri-kəlam gümüş xahiş edənlər bir mərtəbədə çoxdur ki, hətta mənə aman vermirlər ki, iksirin müddətitəkmilini itməmə yetirəm. Çünki iksirin əcza tərkibi gərək iyirmi gün müttəsil kükürd ərəqində yata, gilihikmətdən qayrılmış zərfin içində və hər gün miqdarı-müəyyəndə ona təzə əraqi-kükürd qatıla. Sonra həmin əczayi-iksir gərək on gün müttəsil tizabierğəvanidə qəri inqibin içində qala və hər gün keçmiş tizab dəyişib tazələnə.

Bu dövreyi-tərbiyə itməmə yetişəndən sonra əczayi-iksir gərəkdir hərərəti-nariyyə vasitəsilə öz təkmilini itməmə yetirsin. Gili-hikmətdən yapılmış butənin içində üç saəti-nücuminin ərzində xaricdən sair əczayi-əsrariyyə tədricilə məxlut olunmaq imdadı ilə ki, əvvəl bir cismi-maye nəzərə gəlir və sonra müncəmid olub yumşaq cismi-sabit olur. İksir, iksir ibarətdir həmin bundan ki, filizzati-kəşifəni, məsələ, mis kimi miqdarı-müqərrərdə ərinəndən sonra bə-müçərrədi-məzə xalis gümüşə münqəlib edir. Mənim işim həmin budur. Amma əhməq xəlf əz qərarı ki, eşidirəm, hər yerdə şöhrət verir ki, mən kəşf və kəramət sahibiyəm. Hərgiz belə deyil. Mən deyiləm, məgər bir təqva sevən və həsənata talib adam ki, əvvələn, cənababarinin tövfiqi ilə və saniyə, elmi-kimyada olan bihəsr ittilaat və tətəbbüatımın imdadı ilə ülumihikmətdə müddətlər ilə gördüyüm təcürübün vasitəsilə ələmi-təbiətin əsrarına pey aparıb, iksirin tərkibinin keyfiyyətinə vaqif olmu-

şam. Hər dəfəyi-tərkibində bir para xarici, mənəvi şəraitı diqqətlə məmul və məlhuz etmək ilə ki, iksirin xəvassının müqtəziyyatındadır. Əgərçi sair müttəarif xalqa görə bu növ şəraitı-mənəviyyə badii-nəzərdə qəribə və əcibə görünür.

Molla Həmid. Ağa, onu ərz edirdim ki, bular hamı müsəlmandırlar, bunların tərchi məlun cuhudlara vacibdir, əgər kərəminiz olsa...

Molla İbrahimxəlil (*bir az dikəlib*). Xeyr, elə deyil, mən söz vermişəm, milyon üçün öz sözümlü dəyişməyəm. Bax, mənim xətirimə nə gəlir; hələ əvvəl sən mənə de görüm; bu ayın kürəsinin iksiri müddəti-təkmilindən sonra neçə pud misi gümüşə münqəlib etməyə kifayət edəcək?

Molla Həmid (*başını yuxarı qovzuyub, gözünü çadırın səqfinə dikib, sağ əlini baş barmağı ilə çənəsinə təkyə verib, yarım dəqiqə müttəmmil olub cavab verir*). Otuz iki pud gümüşün iksiri mürəttəbdir ki, otuz gündən sonra təkmilə yetib, otuz iki pud misə vurulub xalis məhəkdən çıxmış gümüş edəcəkdir. Sən iki pudu dəxi misin tortasına-zadına çıx, gələnin ayın əvvəlində otuz pud gümüş mövcuddur, necə ki, iksirin və filizzati-kəşifənin miqdarını mülahizə etməkdən müşəxxəs olur.

Molla İbrahimxəlil. Bu həzərat nə qədər pul gətiriblər?

Nuxululardan birisi. Beş min manat, ağa.

Molla İbrahimxəlil. Xub, Molla Həmid, bax, mənim xətirimə nə gəlir: bu həzəratın pulu cüzvi imiş. Bunlara on pud gümüş vermək lazımdır. Yerdə qalır iyirmi pud, onu da yəhudilər aparsınlar ki, vədim xilaf olmasın. Sən necə bilirsən yaxşı kəsdim işi? Həm sənin təvəssütün həmməzhəblərin barəsində məğbul oldu, həm mənim sözümlü pozulmadı.

Nuxulular (*baş vurub razılıq yolundan*). Allah dövlətinizi artırırsın. Buyurursunuz, pulları hüzurunuza təslim edək?

Molla İbrahimxəlil (*azca qaşını əyib ahəstə, istiğna ilə*). Pulları mənə nə lazım təslim etmək. Məndə hanı o qədər vaxt və fürsət ki, hər cüzviyyəyə özüm mübaşir olam. Sayın, tapşırın Molla Həmidə, otuz gündən sonra genə buraya gəlin, on pud gümüşünüzü alın, aparın. Xudahafiz! Günorta namazının vaxtı yetişir.

Nuxulular (*baş vurub xoşhallıq ilə*). Allah ömür və dövlətinizi artırırsın.

DÖRDÜMCÜ MƏCLİS

Dördümcü məclis genə haman yerdə vaqe olur. Nuxulular vədə verilmiş otuzuncu gündə sübh çağı uzaqdan görünürlər. Molla İbrahimxəlil tez belinə bir ağ fitə bağlayır biləklərini çırmayır, mütəarif ev libasında, çit şəbküləh başında, əmmaməsiz çadırın qabağında durub, şagirdi Molla Həmid çağırır, Molla Həmid qabağına gələndən sonra bu növ ilə ona buyruq verir.

Molla İbrahimxəlil. Molla Həmid, çadırdan tez zərgər kürə-sini butəsilə kiçik körük ilə çıxar gətir. Kürəni yerə qoy, körüyün lülə-sini ona keçir, kürəyə od sal, butəni üstünə qoy. Çadırın dalısından kömür çuvalını gətir, kürənin yanına tök. Gir çadıra, bir məcməi içində üç rəng-rəng balaca şüşə var və üç rəng-rəng bükülmüş kağız var, götür gətir, Sarı bükülmüş kağızı aç, içindən əczani tök butəyə, yaşıl şüşənin suyunu endir butənin içinə, otur, körüyü bas.

Bu buyruqlar tamam olandan sonra Molla İbrahimxəlil dəmir məşaya yapışıb butəni od üstünə bərkidir. Bu halda birdən çadırın dalısından, qıraqda atdan enmiş nuxuluların başları görünür. Molla İbrahimxəlil öz işilə məşğuldur. Aşağı əyilib butəyə baxır, nuxuluları görmür. Amma onlar Molla İbrahimxəlili bu halət ilə görməkdən vəcd edib şövqdən qaim sövt ilə çıxırlar.

Nuxulular. Səlam-əleyküm...

Molla İbrahimxəlil (*başını qovzuyub*). Əleyküməssalam! Ax, siz bu gün nə üçün buraya ayaq basdınız? Bu nə işdir ki, mənim başıma gətirdiniz! Belə müsibət olmaz ki, mənə saldınız! Mən sizə yaxşılıq etmək fikrindəyəm, siz mənə əməyimi və cəfamı zayə fikrindəsiniz! Vay, vay, vay! Ax, ax, ax...

Nuxulular (*təhəyyür ilə*). Ağa, nə vaqe oldu? Bizdən nə təqsir sadir oldu? Biz neyləmişik?

Molla İbrahimxəlil (*kəməli-yəsdə*). Dəxi bundan aprtıq nə eliyəcəksiniz ki? Bu gün iksir tamam və kamil olan saatda və əcza butədə qaynayan vəqtdə bu yerə ayaq basdınız. Axı iksirin xasiyyəti budur ki, butədə qaynadığı yerin dörd ətraf və həvalisində bir ağacadək əcnəbi bəni-adəm ayağı gerek basılmasın. Və illa iksir öz xasiyyətini itirib havaya qalxır və puç olur. Necə ki, Şəkkaki-müsəxxiri-əcinə bu xüsusda təkidi-əbəliğ edibdir. Məgər mən öz ixtiyarımla belə abadanlıqdan xaric xəlvət guşəyə özümü çəkmişəm?

Nuxulular (*heyratla*). Ağa, biz sizin buyruğunuza görə gəldik; otuz gün bu gün tamamdır.

Molla İbrahimxəlil. Axır mən demişdim ki, otuz gündən sonra. Bunun mənası budur ki, otuz gün ötürüb otuz birinci gündə gərək gələydiniz ki, iksir hazır olmuş və gümüş kürədən çıxmış olaydı. Siz gəldiniz otuzuncu gündə, iksirin butədə qaynamaq vaxtində. Ax, ax, ax!

Nuxulular. Hələ ki, belə ittifaq düşübdür, biz bilməmişik. İndi bunun çarəsi nədir?

Molla İbrahimxəlil. Dəxi əsla çarəsi yoxdur, nə iksir əmələ gələr, nə gümüş olar, məgərinki siz... Əlac münhəsirdir ancaq buna...

Nuxulular. Məgərinki... Biz nə eləyək, ağa? Əlac nəyə münhəsirdir?

Molla İbrahimxəlil. Dəxi ki, gəlibsiniz, laməhalə gərəkdir ki, iksir kürədə qaynadığı yerdən uzaqlaşmayasınız. Necə ki, qanun-kimya təqaza edir, bəşərti ki, əgər öz xeyrinizi axtarırsınız və mənim sizin haqqınızda çəkdiyim cəfanı itirməzsınız, iksir butədən çıxıb tamam olan zamana qədər ki, bir saatdır başlanıb, itməminə iki saat qalıb, gərəkdir ki, meymunu yadınıza salmayasınız və meymun şəklini xatirinizə gətirməyəsiniz. Əlac buna münhəsirdir; və illa həmin iksir ki, indi bir aydır müttəsil onun pərvərişində zəhmət çəkirəm, türfətül-eyndə puç olub havaya qalxacaqdır. Xasiyyəti belədir, necə ki, Çullu həkim¹⁰ mükərrər təcrübə edib, öz kimya kitabında sərahətən yazıbdır.

Nuxulular (*əlac səhl görünməkdən sevinib bir yerdə*). Çox yaxşı, ağa bu bir asan işdir; təki iksirin təkmili buna mövquf olsun...

Molla İbrahimxəlil. Bəli, həmin buna mövqufdur. Allah sizdən razı olsun, mən sizdən razı oldum. Molla Həmid, körüyü bas!..

Molla Həmid, körüyü basır. Molla İbrahimxəlil butəni dəmir maşa ilə çevirir, içinə yanimdakı əczalardan birisin tökür, şüşələrin birisindən damızır, geri çəkilir. Saati cibindən çıxarır baxır. Bu halda Ağa Zaman həkim üzünü ona tutub.

Ağa Zaman həkim. Ağa, bundan başqa çarə yoxdurmu?

Molla İbrahimxəlil. Nədən başqa?

Ağa Zaman həkim. Meymundan başqa.

Molla İbrahimxəlil. Kişi, nə danışırısan? Nə söyləyirsən? Vaveyla!!!

Ağa Zaman həkim. Axı necə eləyim, ağa? Meymunu yadımdan çıxara bilmirəm.

Molla İbrahimxəlil (*darılmış və qeyzlənmiş*). Kişi, kəs səsini!!! Unut fikrindəkini!!!

Ağa Zaman həkim. Baş üstə, ağa!
Molla İbrahimxəlil (*şagirdi Molla Həmidə qeyzlə*). Körüyü
bərk bas! Yatırsan nədir!

Əyilir butəyə baxır, genə bir zad göy bükülmüş kağızdan butəyə tökür. Bu halda nuxululardan birisi, yəni Molla Salman papağını başından götürüb.

Molla Salman. Uf, nə istidir... Uf, lənətə gələsiniz! Uf, əl çəkməzlər! Çarə yoxdur...

Molla İbrahimxəlil. Kim lənətə gəlsin? Kimdir əl çəkməyən? Nədən çarə yoxdur? Nə söyləyirsən?

Molla Salman. Uf, çarə yoxdur... Əlac yoxdur...

Sair nuxulular. Doğrudur, heç çarə yoxdur... Hərgiz mümkün olmur.

Molla İbrahimxəlil (*hamısına qeyzlə*). Necə çarə yoxdur? Necə əlac yoxdur? Nə var? Sizə nə olub?

Molla Salman (*yoldaşlarının halətindən və təsdiqindən cürətlənib cavaba iqdam edir*). Ağa, tamam dağların heyvanatı meymun şəklinə, böyük həmdunələr sifətinə dönüb, uzun quyruqları ilə nəzərimdə basışırlar, üstümə hücum gətirirlər. Uf, bilmirəm necə edim, hara qaçım! Uf, lənətə gələsiniz, meymunlar!... Lənətə gələsiniz həmdunələr!

Sair nuxulular (*başlarını yuxarı qovzuyub*). Uf, lənətə gələsiniz, meymunlar! Lənətə gələsiniz, həmdunələr. Bu nə iş idi düşdük.

Molla İbrahimxəlil cəld butəyə bir zad tullayır ki, nuxulular başları yuxarı görmürlər. Birdən butədən güllə kimi qılgıncılar sıçrayıb hər tərəfə dağılır, butə part edir. İksiri-mövhum barit kimi havaya uçar. Od hər tərəfə səpələnir, tüstü havanı basır. Molla Həmid körüyün dalısından hövlnak geri sıçrayır. Molla İbrahimxəlil ikiəlli saqqalının tükünü yolur, gah dizinə çıxır və gah fəryad edir.

Molla İbrahimxəlil (*nuxululara fəryad ilə*). Evinizi Allah yıxsın! Bu nə iş idi etdiniz? Evinizi Allah yıxsın! Qapınız çırpılsın! (*Başının tükünü yolur, dizinə çıxır*).

Nuxulular. Ağa, sakit ol! Aram tut. Olacağa çarə yoxdur. İndi bizim təklifimiz nədir?

Molla İbrahimxəlil (*şiddət diltənglik ilə*). Sizin təklifiniz nədir? Təklifiniz budur ki, indi gün batmamış özünü yaxın kəndlərə yetirəsiniz. Qabaqdakı iksirin müddəti-təkmilinə qədər, yəni otuz bir gün gözətləyib, genə buraya qayıdasınız. Həmin cüsvi beş min manat

pullarınız əvəzində ki, bir para zəruriyyəti-lazimiyyə üçün bilkülliyə məsrəf olunubdur, gümüşünüzü alıb aparasınız. Bəşərti ki, mən sizə piş əz vəqt xəbər göndərməmiş gəlməkdə sibğət eləməyəsiniz ki, məbada günlərin sayında genə bir günə səhv qılmaq ilə bimövqə iksirin təkmilindən əqdəm buraya gəlib, o iksiri də bunun kimi xərab etməyəsiniz... Sizdən ötrü müşəxxəs olunan gümüşün üstündə xəyalımdadır ki, pullarınızın faydasını dəxi izafə edəm, ondan ötrü ki, sizə bir parça artıq gümüş vermək, mənə görə heç bir təfavüt etməz... Amma sizin kimi aşxasa bir həbbə də puldur. Xudahafiz, yola düşün, gedin! Mənim xəbər göndərməyimə müntəzir olun! (*Gedir öz çadırına başı aşağı, yavaş, öz yanında söyləyə-söyləyə*). Ümid olun ki, mən sizə xəbər göndərəcəyəm. Allah qoysa o vaxtadək bir çarə taparam ki, bir də sizin üzünüzü görməyim.

Nuxulular qurumuş mat qalırlar.

Pərdə salınır

T a m a m o l u r